

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК: 346+347.6

А. М. Апаров, доктор юрид. наук, професор,
професор кафедри господарського та транспортно-го права
Державний університет інфраструктури та технологій
вул. Кирилівська, 9, Київ, 04080, Україна

Я. Г. Коваленко, студент магістратури
Державний університет інфраструктури та технологій
вул. Кирилівська, 9, Київ, 04080, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

У статті проведено аналіз законодавчих норм в аспекті спадкування корпоративних прав, розглянуті всі можливі випадки та проблеми з якими юристи стикаються на практиці. Здійснено визначення об'єкта спадкування, спираючись на чинні норми цивільного та господарського законодавства, а також спираючись на думки видатних науковців.

Ключові слова: спадкування, об'єкт спадкування, корпоративні права, господарські товариства, статутний капітал, учасник.

Постановка проблеми. Суспільно-правовий розвиток в Україні не стоїть на місці, адже ще з моменту проголошення української незалежності в нашій державі відбуваються безперервні процеси трансформації вітчизняного законодавства та формування правової держави. Як наслідок, можна спостерігати постійні зміни в нормативній базі країни, утворення нових правових галузей та інститутів тощо.

Так, станом на сьогодні інститут спадкування теж піддався істотним змінам, зокрема за останні два десятиліття років з'явилося більше нових об'єктів спадкування. У цьому контексті наголосимо, що з моменту прийняття ряду нормативно-правових актів про підприємництво та господарську діяльність, про цінні папери та фондовий ринок, про товариства тощо у правовій системі України почав існувати такий об'єкт спадкування як корпоративні права. Однак, з цього ж приводу зазначимо, що досліджувана тематика завжди залишатиметься актуальною, оскільки існують певні протиріччя в законодавстві щодо корпоративних прав в цілому, а виходячи з цього, також щодо проблеми спадкування корпоративних прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуваному питанню присвячується значна увага правників. Зокрема, особливої уваги приділяли вивченню цього питання такі науковці як: В. А. Васильєва, Б. О. Булаєвський, Г. О. Буніч, Ю. О. Заїка, В. М. Кравчук, В. В. Луць, І. Б. Саракун, Є. О. Рябоконт, С. Я. Рабовська, І. В. Спасибо-Фатєєва, Є. І. Фурса, С. Я. Фурса, К. Б. Ярошенко, І. В. Жилінкова, О. П. Печерний, В. В. Носік та інші.

Мета статті. Метою роботи є здійснення аналізу чинного законодавства України в частині правового регулювання питання набуття корпоративних прав учасника господарського товариства спадкоємцями в порядку спадкування, а також з'ясування протиріч, котрі існують між цивільним і господарським законодавством в питанні визначення понять, що стосуються корпоративних прав, їх спадкування тощо.

Виклад основного матеріалу. Отже, в наукових колах існує велика кількість суперечок стосовно того, що стосується корпоративних прав та їх спадкування. Все це зумовлено по-перше, тим, що не існує конкретного визначення об'єкту спадкування, яким в даному випадку є право на участь в організації, а, по-друге, те, що в цивільному законодавстві відсутнє легальне визначення поняття «корпоративні права», яке, однак, присутнє у господарському законодавстві, а також деякі інші складнощі, котрі детально будуть розглянуті далі в роботі.

Л. В. Сіщук в своїй праці зазначає, що зумовленість наукового дослідження порядку спадкування корпоративних прав пов'язана з відсутністю легального визначення поняття «корпоративні права» в цивільному законодавстві. Адже у ЦК законодавець закріпив такі терміни, як акція, частка (пай) у статутному (складеному) капіталі товариства, які можуть відчужуватися і переходити в порядку універсального правонаступництва (під час реорганізації і в порядку спадкування) (ст. 116, 127, 137, 147, 166 ЦК), та право участі як особисте немайнове право, яке не може окремо передаватися іншій особі (ст. 100 ЦК). Суперечливим відносно вищесказаного є поняття корпоративних прав, котре міститься у ч. 1 ст. 167 ГК України, із нормативного закріплення якого можна дійти висновку, що корпоративні права є сукупністю немайнових (право участі, право на інформацію) та майнових прав (право отримання дивідендів, право на отримання активів при ліквідації товариства), що визначаються часткою (акцією) у статутному капіталі товариства або, як зазначається у ГК України, господарській організації [8].

На нашу думку, в першу чергу варто з'ясувати, що є об'єктом спадкування в даному випадку. Як зазначають І. В. Спасибо-Фатєєва, І. В. Жилінкова, О. П. Печений та В. В. Носік, практикою правозастосування, котра виникла в цьому питанні, пропонуються такі варіанти спадкування: а) право на участь у товаристві; б) право на частку в статутному (складеному) капіталі; в) корпоративних прав учасника товариства. Існування декількох варіантів зумовлено відсутністю легального визначення об'єкта, але також і існуванню різних видів товариств, підприємств та організацій [4].

Відповідно до ст. 100 ЦК України право на участь у товаристві визначене як особисте немайнове право, яке не може окремо передаватися іншій особі. Звичайно, що одразу постають питання про можливість його передання в сукупності з іншими правами, а якщо така можливість існує, то з якими саме. Не вирішує цього питання й ч. 1 ст. 1219 ЦК України, в якій зазначається, що не входять до складу спадщини право на участь у товаристві, якщо інше не встановлено законом або установчими документами. Найприйнятнішим є розуміння спадкування права на частку в статутному (складеному) капіталі (на кшталт договорів про відчуження цих прав). Корпоративні права об'єктом спадкування безпосередньо бути не можуть, оскільки до спадкоємців вони безумовно не переходять. Спадкоємець може набути корпоративних прав (прав учасника господарського товариства) лише за згодою інших учасників на його вступ до товариства. Якщо корпоративні права втілено в акції (тобто, коли йдеться про спадкування прав акціонера), то об'єктом виступає акція як цінний папір [4].

Наша думка в повній мірі збігається із запропонованими варіантами вирішення цієї проблеми вищезгаданими науковцями. Хоча в деяких формах товариств варіант спадкування частки в статутному капіталі є не прийнятним та деякою мірою неможливим, що ми спробуємо довести в даній роботі. Але вирішивши конкретне правове питання, варто закріпити його нормативним підґрунтям. Так, Міністерство юстиції, проаналізувавши роботи науковців, практику, яка склалась, звісно дає роз'яснення перш за все нотаріусам та юристам загалом. Звісно вони доходять висновку, що спадкування права на частку в статутному (складеному) капіталі є найправильнішим варіантом, виходячи з практики, яка існує в оформленні договорів про відчуження цих прав. Корпоративні права висвітлюються науковцями з різних позицій. В законодавстві багато прогалин, тому при вирішенні питання про видачу свідоцтв про право на спадщину на корпоративні права застосовується і аналогія закону, і аналогія права. На нашу думку, це питання не можна залишати не вирішеним, варто втілити ці думки в норми законодавства та конкретно передбачити об'єкт спадкування, можливість спадкування корпоративних прав чи права на участь у товаристві.

Існування різних видів товариств, підприємств та організацій зумовлює ще деякі проблеми в аспекті спадкування корпоративних прав, а тим більше визначення та надання статусу об'єкту спадкування. В кожному з видів господарських товариств право на участь в ньому відрізняється, тому й практика спадкування корпоративних прав є різною. Внаслідок цього в кожному товаристві виникають свої складнощі для спадкування. Тому, ми вважаємо за доцільне розглянути кожне з товариств окремо.

У випадку акціонерних товариств все доволі просто. Акція як об'єкт цивільних прав та цінний папір успадковується, і до спадкоємців акціонера переходять усі права, що надаються нею. Тобто спадкоємці стають акціонерами, та учасниками акціонерного товариства, а значить, до них переходять як майнові так і немайнові права участі в товаристві. При цьому, немає ніяких розбіжностей між спадкуванням акцій та інших речей. Законом не передбачено необхідності отримання згоди інших акціонерів на вступ до акціонерного товариства. Переважне право на придбання акцій приватного акціонерного товариства, якщо таке право прямо передбачене статутом такого товариства, не поширюється на випадки переходу права власності на цінні папери цього товариства в результаті їх спадкування чи правонаступництва, що передбачено ч. 7 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» [3]. Акція, як й інші цінні папери не є новизною в нотаріальній практиці. Практика спадкування цінних паперів та акцій зокрема склалась досить прозора в контексті законодавчої урегульованості цього питання та успішна в аспекті нотаріальної практики.

Ситуація, яка складається з командитними та повними товариствами має певні свої особливості. Складним вважається спадкування у командитних товариствах, оскільки до їх складу входять як повні учасники, так і вкладники командитного товариства. Як зазначає Л. В. Сіщук, особливість правового статусу вкладника полягає в тому, що особа зобов'язана зробити вклад до складеного капіталу, що засвідчується свідоцтвом про участь у командитному товаристві та несе відповідальність перед товариством лише в межах його вкладів. Проте вкладники не мають права брати участь в управлінні діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства (ч. 1 ст. 137, ч. 2 ст. 136 ЦК України) [2]. Нормативні положення, що визначають особливості правового становища вкладника командитного товариства не містять заборон на набуття їх частки у порядку спадкування та/або вчинення додаткових дій спадкоємцями для набуття статусу вкладника, крім тих, що передбачені нормами спадкового права [8]. Це знову підтверджує необхідність в законодавчому закріпленні порядку вирішення таких проблемних питань або надання певних роз'яснень органами державної влади наділеними на це певною компетенцією.

Звертаючись знову до праці Л. В. Сіщука, що стосується повних учасників командитного товариства, відзначимо, що у ч. 1 ст. 135 ЦК України [2] закріплено положення, відповідно до якого правовий статус повних учасників командитного товариства та їх відповідальність за зобов'язаннями товариства встановлюються положеннями про учасників повного товариства. Згідно ст. 122 ЦК України [2] за засновницьким договором вести справи повного товариства можуть всі учасники спільно або ведення доручається окремим учасникам. Виходячи з цього, питання про введення нових членів до складу вкладників командитного товариства мають вирішувати повні учасники, які можуть приймати рішення про компенсацію належної померлому повному учаснику частки за рахунок майна підприємства тощо. Лише потім може надаватись право набувати відчужувану частку (її частину) в складному капіталі товариства, вкладникам командитного товариства, які мають встановлені законодавством переваги на придбання таких часток [8]. Відповідно до вищевказаного можна зробити логічний висновок, що спадкування частки у статутному капіталі не є вірним вирішенням цієї проблеми. Про це говорять у своїй праці І. В. Спасибо-Фатєєва, І. В. Жилінкова, О. П. Печений та В. В. Носік вказуючи на те, що спадкоємець набуває лише право вимоги проведення з ним розрахунків, якщо він не вступив до товариства. І навпаки, якщо він вступає до товариства, то це робиться шляхом його прийняття до складу учасників, тобто він не тільки є учасником спадкових відносин, а й корпоративних, які в сукупності нададуть йому права участі в товаристві (корпоративних прав) [4].

Практика спадкування часток в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю є найрозвинутішою. Так склалось, що товариство з обмеженою відповідальністю є найбільш поширеною формою господарських товариств, котру вибирають засновники при створенні певної організації. Згідно з положеннями чинного законодавства передбачено два можливі варіанти спадкування корпоративних прав учасника товариства, а саме: 1) набуття корпоративних прав із моменту

прийняття спадщини; 2) набуття корпоративних прав шляхом вступу до товариства у порядку, передбаченому законом. Відповідно до цього, може скластися думка, що ситуація подібна до командитних та повних товариств. Але в даному випадку все зовсім інакше. У ст. 1219 ЦК України [2] не досить чітко визначено можливість і, зокрема, особливість спадкування корпоративних прав товариства з обмеженою відповідальністю. Виникають спірні моменти внаслідок чого потребують вирішення певні проблеми в законодавстві. Адже ст.ст. 147, 166 ЦК України [2] затверджують можливість закріплення в установчих документах обов'язковості згоди засновників на прийняття спадкоємців у товариство. Тобто, тут діє правило немов би прямо протилежне: якщо спадкоємцю учасника повного товариства насамперед треба отримати згоду на прийняття його до складу учасників, то спадкоємцеві учасника товариства з обмеженою відповідальністю це належить зробити лише в разі, якщо такий порядок встановлює статут самого товариства. Таким чином, як зазначає Л. В. Сіщук [8], якщо виходити із законодавчих положень Цивільного кодексу і Закону України «Про господарські товариства», що право на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю переходить у порядку спадкування, а право участі набувається внаслідок вступу до товариства з обмеженою відповідальністю, то виникає питання, чи взагалі доцільним є отримання згоди інших учасників на отримання частки у статутному капіталі товариства, а також надання можливості закріплення такого положення у статуті товариства, що передбачено ч. 5 ст. 147 ЦК України [2]. Адже, виходячи з наведених вище аргументів, право на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю є майновим правом, яке включається до спадкової маси і має набуватися з моменту прийняття спадщини спадкоємцями незалежно від волі учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Хоча існує судова практика, котра вирішує ці питання неоднозначно. Так, у постанові від 27 березня 2013 року у справі № 5010/674/2012-К-25/15 [5] Вищий господарський суд України вказав, що якщо статутом товариства з обмеженою відповідальністю не передбачено, що перехід частки в статутному капіталі до спадкоємців допускається лише за згодою інших учасників товариства, то перехід права на частку в статутному капіталі тягне перехід до спадкоємця прав, що належали учасникові спадкодавцеві, а отже, право на участь в товаристві. При цьому існує Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05.2008 р. «Про судову практику у справах про спадкування» [6], у змісті якої зазначається, що під час вирішення спору про спадкування частки учасника підприємницького товариства, спадкується не право на участь, а право на частку у статутному (складеному) капіталі [6]. Як зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, спадкоємцем успадковується частка в статутному/складеному капіталі господарського товариства. При цьому до спадкоємців переходить право на частку в статутному капіталі, поєднане з можливістю стати учасником товариства або з правом вимоги виплати вартості частини майна товариства, пропорційної частці в статутному капіталі. Однак і в останньому випадку не має місце спадкування підприємства, а може йтися лише про майнове право вимоги [4].

Наступна та не менш важлива проблема у випадку спадкування частки в статутному капіталі чи корпоративних прав виникає в «проблемі кворуму». Але це стосується лише тих випадків коли спадкоємець дійсно має намір вступити до господарської організації. Це пов'язано із встановленими законом вимогами щодо кворуму при прийнятті рішення та можливими наслідками прийняття рішення за його відсутності у вигляді визнання такого рішення недійсним.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 60 Закону України «Про господарські товариства» загальні збори учасників вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представники учасників), що володіють у сукупності більш як 60 відсотками голосів. Будь-яких виключень щодо зменшення кворуму при прийнятті рішення про вступ спадкоємця учасника господарського товариства до цього товариства вказана та інші норми Закону України «Про господарські товариства» не містить [6].

Як зазначає У. Яримович, для вирішення цієї проблеми Пленум Вищого господарського суду України в п. 4.8 постанови від 25.02.2016 р. № 4 [7] зазначив таке: «Господарським судам слід мати на увазі, що голоси, які припадають на частку померлого (ліквідованого)

учасника, не враховуються під час голосування з питання про прийняття спадкоємця або правонаступника до товариства, під час визначення правомочності загальних зборів щодо рішення про прийняття спадкоємця або правонаступника учасника товариства до цього товариства, а також під час вирішення інших питань. Отже, під час установлення легітимності загальних зборів учасників ТОВ (ТДВ) та наявності кворуму для проведення цих зборів слід враховувати голоси інших учасників товариства, які без голосів, що припадають на частку померлого (ліквідованого) учасника, становлять у сукупності 100% голосів, які мають враховуватися під час визначення кворуму» [10].

Висновки. Отже, практика спадкування корпоративних прав виникла в Україні відносно донедавна. Разом із започаткуванням цього нового об'єкту спадщини виникло досить багато складнощів, непорозумінь, протиріч, суперечок, прогалин у практикуючих юристів, науковців та у законодавців. Перш за все це стосується не однакового бачення корпоративного права як окремого об'єкту спадкування у науковців та зокрема в цивільному та господарському законодавстві. Звісно, що на разі це питання є вирішеним з точки зору практики й ця практика набута роками в аспекті спадкування права на участь у господарській організації. Ми не можемо не підкреслити те, що судові рішення з цього питання посприяли формування яснішого бачення ситуації, роз'яснення органів державної влади надають юристам можливість побудови правових позицій з питань, котрі стосуються спадкування корпоративних прав. У той же час, залишається відкритим вирішення цього питання на законодавчому рівні. Зокрема, необхідним є внесення змін і доповнень до чинних норм цивільного та господарського законодавства, а саме: 1) визначити в нормах Цивільного кодексу корпоративні права в якості окремого об'єкта спадкування; 2) нормами цивільного та господарського законодавства передбачити процедуру спадкування корпоративних прав у кожному з видів товариств окремо.

Список літератури

1. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
2. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст.356.
3. Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50-51. – Ст. 384.
4. Проблемні питання нотаріальної практики / [В. В. Носік, І. В. Спасибо-Фатеева, І. В. Жилінкова, О. П. Печений]. – Х., 2008. – 96 с.
5. Постанова Вищого господарського суду України від 27 березня 2013 року у справі № 5010/674/2012-К-25/15.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» від 30. 05. 2008 р.
7. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин».
8. Сіщук Л. В. Спадкування корпоративних прав учасниками господарського товариства [Текст] // Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО. Частина II. Том 1. – № 23. – 2013. – С. 172-177.
9. «Піти у набуття» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://protokol.com.ua/ua/piti_u_nabuttya/.
10. Яримович У. Перехід корпоративних прав до спадкоємця учасника товариства з обмеженою відповідальністю [Текст] // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 4. – С. 48-53.

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

А. Н. Апаров, доктор юрид. наук, профессор,
профессор кафедры хозяйственного и транспортного права
Государственный университет инфраструктуры и технологий
ул. Кирилловская, 9, Киев, 04080, Украина

Я. Г. Коваленко, студент магистратуры
Государственный университет инфраструктуры и технологий
ул. Кирилловская, 9, Киев, 04080, Украина

ОСОБЕННОСТИ НАСЛЕДОВАНИЯ КОРПОРАТИВНЫХ ПРАВ

Резюме

В статье проведен анализ законодательных норм в аспекте наследования корпоративных прав, рассмотрены все возможные случаи и проблемы, с которыми юристы сталкиваются на практике. Осуществлено определение объекта наследования, опираясь на действующие нормы гражданского и хозяйственного законодательства, а также на мнения выдающихся ученых.

Ключевые слова: наследование, объект наследования, корпоративные права, хозяйственные общества, уставный капитал, участник.

A. N. Aparov, Doctor of Law, Professor
Professor of the Department of Commercial and Transport Law
State University of Infrastructure and Technology
Street Kirillovskaya, 9, Kiev, 04080, Ukraine

Ya. G. Kovalenko, Student of Magistracy
State University of Infrastructure and Technology
Street Kirillovskaya, 9, Kiev, 04080, Ukraine

FEATURES OF CORPORATE RIGHTS INHERITANCE

Summary

The legislation in the aspect of inheritance of corporate rights is analyzed in the article and all possible cases and problems which lawyers encounter in practice are reviewed. The definition of the objects of inheritance is made, based on current rules of civil and commercial legislation, as well as based on the views of prominent scholars.

Key words: inheritance, object of inheritance, corporate rights, commercial societies, authorized capital, participant.